

Alicja Wójcik, Jan Jachymek

"Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku", pod red. Jana Jachymka, Lublin 1992 :
[recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 1, 273-276

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku.
Pod redakcją Jana Jachymka Lublin 1992, ss. 254**

Ważnym i aktualnym problemem badawczym pozostają koncepcje odnoszące się do ustroju społeczno-politycznego i gospodarczego Polski, formułowane przez partie i ruchy polityczne od czasu ich powstania po współczesność. Istotną ich część stanowią poglądy na kwestię położenia i roli mniejszości narodowych w państwie. Trudno było je pominąć w sytuacji, gdy na obszarze objętym aspiracjami politycznymi polskich ugrupowań w okresie zaborów, a po 1918 r. w granicach niepodległego państwa, zamieszkiwały liczne skupiska mniejszości narodowych. Rola tej ludności w różnych płaszczyznach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego skłaniała do poszukiwania sposobów takiego uregulowania współżycia narodowości, które odpowiadałoby polskiej racji stanu i uwzględniało interesy mniejszości. Każde z ugrupowań, kreśląc wizję bezpiecznego i stabilnego państwa, jako jeden z warunków przedstawiało koncepcję rozwiązania problemu mniejszości. Proponowano różne sposoby: od asymilacji i emigracji po projekty autonomii terytorialnej.

Tematyka narodowościowa w badaniach nad myślą polityczną pojawiała się często, głównie jednak w kontekście szerszych problemów, np. państwa, Kresów, polityki zagranicznej i wewnętrznej Polski, stosunków z krajami sąsiednimi, działalności praktycznej i teoretycznej partii oraz polityków i pisarzy politycznych.¹

Próbę całościowego przedstawienia poglądów głównych ruchów politycznych: endecji, chadecji, konserwatystów, ludowców, socjalistów sanacji i komunistów na kwestię uregulowania stosunków w płaszczyźnie państwo polskie — mniejszości narodowe zawiera zbiór szkiców *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, pod redakcją Jana Jachymka.

Rozważania większości Autorów koncentrują się na okresie II Rzeczypospolitej, kiedy problem mniejszości narodowych rzutował bardzo wyraźnie na stosunki wewnętrzne i bezpieczeństwo państwa. Natomiast II wojna światowa i lata po 1945 r. potraktowane zostały bardzo ogólnie. Częściowo wynika to z faktu zasadniczej zmiany struktury narodowej Pol-

¹ Szczegółową bibliografię zawierają poszczególne szkice niniejszego zbioru. Z najnowszych opracowań zob. też: *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. VIII. *Polska — Polacy — mniejszości narodowe*. Wrocław, Warszawa, Kraków 1992.

ski w kierunku jej ujednoczenia oraz funkcjonowania systemu ograniczającego warunki swobodnego rozwoju myśli politycznej. Dopiero na gruncie przemian demokratycznych po 1989 r. nastąpił wyraźny wzrost aktywności mniejszości narodowych. Jednakże kwestie z tym związane oczekują na podjęcie bardziej systematycznych badań.

Zasadniczą część rozważań poprzedza szkic Z. Adamaowicza *Mniejszości narodowe w Polsce*, prezentujący podstawowe informacje o strukturze narodowej, sytuacji prawnej, formach aktywności grup narodowych. W części pierwszej odnoszącej się do II Rzeczypospolitej Autor scharakteryzował mniejszości: Ukraińców, Białorusinów, Żydów, Niemców, pod względem liczebności, rozmieszczenia terytorialnego, struktury społeczno-zawodowej oraz aktywności gospodarczej i społeczno-politycznej, wykorzystując dotychczasową, bogatą już literaturę przedmiotu.

Inny charakter ma druga część, odnosząca się do okresu po II wojnie światowej. Ograniczona baza źródłowa, skąpa literatura pozwoliły na ogólną charakterystykę zmian w strukturze narodowej i położeniu mniejszości w Polsce. Bardziej interesująco prezentuje się okres po 1989 r., w którym Autor wyeksponował różne formy aktywności zwłaszcza Niemców, Ukraińców i Białorusinów na polu politycznym i społecznym, oświatowym i kulturalnym.

Opracowanie Ewy Maj *Mniejszości narodowe w myśli politycznej Narodowej Demokracji 1918–1939* otwiera rozważania o koncepcjach poszczególnych ugrupowań politycznych. Autorka skupiła się na dwóch głównych partiach należących do tego zróżnicowanego nurtu: Związku Ludowo-Narodowym (1919–19238) i Stronnictwie Narodowym (1928–1939), odwołując się tylko sporadycznie do poglądów innych grup, np. Młodzieży Wszepolskiej. Stosunek endecji do mniejszości narodowych pozostawał w ścisłym związku z ideą państwa narodowego, zajmującą centralne miejsce w myśli politycznej ruchu. W dążeniu do państwa narodowego, nie tylko rządzonego, ale i zamieszkanego przez jeden naród, mniejszości postrzegano jako zagrożenie dla jego istnienia. Stąd też proponowano różne sposoby postępowania wobec Ukraińców, Białorusinów, Niemców i Żydów, w zależności od tego jak oceniano niebezpieczeństwo zagrażające dominującej pozycji narodu polskiego i integralności terytorialnej państwa.

Analizowane koncepcje zostały ukazane w kontekście bieżącej walki politycznej, a więc w związku nie tylko z ideologią narodową, ale i polityką państwa, na którą endecja do 1926 r. miała znaczący wpływ.

Na występowanie pewnych wątków w myśli endeckiej zbieżnych z chadecką zwrócił uwagę Bogusław Pawłowski w kolejnym szkicu: *Mniejszości narodowe w myśli politycznej Chrześcijańskiej Demokracji*. Stosunek chadecji do mniejszości narodowych był podporządkowany również idei nadrzędności dobra narodu i konieczności budowy narodowego państwa polskiego. Z kolei odwoływanie się do ideologii chrześcijańskiej, uznanie wiary w Boga, miłości Ojczyzny i bliźniego, sprawiedliwości społecznej i wolności jako zasad regulujących życie społeczne implikowało głoszenie haseł o prawie każdego narodu do swobodnego rozwoju. B. Pawłowski wskazuje napewne sprzeczności stanowiska ChD: z jednej strony wypowiadało się przeciw uciskowi narodowemu i za prawem pielęgnowania rozwoju narodowości, z drugiej zaś chciało, by państwo miało polski charakter, a kluczowe decyzje znajdowały się w rękach polskich.

Autor zwraca uwagę na różnicę stanowisk chadecji i endecji, mimo że obie głosiły hasło nadrzędności polskiego interesu narodowego. W jego przekonaniu chadecy „unikali jednak krańcowości ocen endeków stawiających interes narodowy nad wszystkimi innymi.”

Różnorodność koncepcji występujących w ruchu konserwatywnym przybliży opracowanie Włodzimierza Micha *Mniejszości narodowe w myśli politycznej konserwatystów*. Opierając się na bogatej publicystyce, Autor starał się pokazać jak wiele rozwiązań waż-

nego problemu narodowościowego proponował wewnętrznie rozbity i słaby politycznie ruch. Na przykład wobec mniejszości żydowskiej konserwatyści proponowali sześć dróg postępowania: powstrzymywania i spychania, asymilacji, pacyfikacji, segregacji, ewakuacji i eksmisji: wobec ukraińskiej: „przeczekania”, ugody, sojuszu; wobec niemieckiej: powstrzymywania i spychania, asymilacji, przeczekania. Białorusinów nie uznawano za naród a jedynie „masę włościańską bez dorobku kulturalnego i aspiracji do samodzielności” i regulację ich położenia widziano w programie zespolenia Kresów z Polską.

Opracowanie Jana J a c h y m k a *Mniejszości narodowe w myśli politycznej ruchu ludowego* ukazuje istotę i ewolucję stanowiska ludowców w tej ważnej kwestii od ukształtowania ruchu do kresu II Rzeczypospolitej. Koncepcje narodowościowe stanowiły element programu walki o wyzwolenie narodowe i społeczne chłopów, jakie formułowały ugrupowania ludowe. Ludowcy pragnęli, by wolne i demokratyczne państwo gwarantowało wszystkim swym obywatelom równe prawa, oczekując jednocześnie rzetelnego wypełniania spoczywających na nich obowiązków. Autor wskazał na elementy łączące zróżnicowaną w latach dwudziestych myśl ludową, z drugiej zaś strony wydobyl to, co było odmiennego w stanowisku poszczególnych partii. Wypracowane koncepcje stały się następnie częścią programu obejmującego wizję Polski Ludowej, jaką formułowali ludowcy opierając się na ideologii agraryzmu.

Stanisław Michałowski w szkicu *Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej Polskiej Partii Socjalistycznej* dowodzi ścisłego związku pomiędzy podstawowym celem socjalistów: niepodległą, demokratyczną i bezpieczną Polską, a stanowiskiem w kwestii narodowościowej. PPS stawiając postulat autonomii terytorialnej dla mniejszości zamieszkujących zwanie wschodnie Kresy, pragnęła związać Ukraińców i Białorusinów z „Rzeczypospolitą nie bagnietem i więzieniem, ale serdeczną nicią prawdziwego przywiązania nie asymilacją narodowościową a państwową”. Jednocześnie głoszono prawa tych narodów do niepodległości, zakładając, że powstanie niepodległej Ukrainy i Białorusi, oddzielających Polskę od Rosji będzie służyć zabezpieczeniu państwa. Projekt autonomii kulturalnej dla mniejszości rozproszonych stanowił kolejny element wizji niepodległego państwa, które w sposób demokratyczny pragnęło rozstrzygać skomplikowane problemy i zachować swą integralność terytorialną.

Szkic Waldemara Parucha *Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego w latach 1926–1935* stanowi próbę oceny miejsca i roli kwestii narodowościowej w myśli programowej piłsudczyków. Autor dowodzi, że poglądy odnoszące się do mniejszości pozostawały elementem szerszej koncepcji konsolidacji państwowej, opierającej na gruncie takich wartości jak: „prymat państwa, solidarystyczna koncepcja narodu państwowego i wiara w historyczne posłannictwo Marszałka i jego grupy odwołującej się do etosu niepodległościowego”. Charakteryzując politykę piłsudczyków wobec mniejszości narodowych, dowodzi, że nie były traktowane jednolicie. Tworzono dla nich indywidualne programy, starano się podchodzić do różnych grup selektywnie i uwzględniać zróżnicowanie regionów RP zamieszkałych przez mniejszości.

Specyfikę ujęcia problemu narodowościowego przez polskich komunistów w okresie II RP pokazuje opracowanie Krystyny Trembickiej *Mniejszości narodowe w myśli politycznej Komunistycznej Partii Polski*. W odróżnieniu od innych ugrupowań stojących na gruncie realnie istniejącego państwa polskiego, cele partii komunistycznej zakładały rewolucyjne obalenie dotychczasowej władzy i wprowadzenie socjalizmu na wzór radziecki. Nie zastanawiano się więc, jak ułożyć stosunki narodowościowe, ale jak wykorzystać fakt istnienia mniejszości dla koncepcji przejścia władzy przez komunistów. Interpretacja komunistów prowadziła w konsekwencji do podważenia spójności wewnętrznej Polski, do

oderwania od niej nie tylko Kresów wschodnich, ale Górnego Śląska i Pomorza. Autorka starała się wyjaśnić przesłanki tego stanowiska — wśród których na czoło wysuwał się fakt odgórnego wytyczania linii programowej przez czynnik zewnętrzny — Międzynarodówką Komunistyczną.

Opracowanie Danuty Winiarskiej-Twaróg *Mniejszości narodowe w myśli politycznej Stronnictwa Demokratycznego* akcentuje obronę praw obywatelskich mniejszości przez ruch demokratyczny ukształtowany w drugiej połowie lat 30. Autorka skupiła się zwłaszcza na ukazaniu negatywnego stanowiska wobec przejawów antysemityzmu. Zwraca też uwagę na projekty uregulowania położenia mniejszości słowiańskich, np. w formie autonomii. Zostały jednakże przedstawione zbyt pobieżnie i chaotycznie. Głębszej refleksji wymagałaby też ewolucja postulatów ruchu demokratycznego okresu wojny i pierwszych lat powojennych, które Autorka zaledwie dotyka.

Charakter przeglądu stanowisk wybranych ugrupowań ma szkic Antoniego Mieczkowskiego *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej po II wojnie światowej*, co zresztą Autor zastrzega we wstępie. Rozważania rozpoczyna od postulatów narodowościowych ugrupowań tworzących rząd emigracyjny a następnie wchodzących w skład inspirowanej przez komunistów KRN. W latach powojennych skupia uwagę na stosunku obozu rządzącego wobec Niemców i Żydów. Stanowisku temu przeciwstawia postawę Kościoła katolickiego. Spośród partii które działają współcześnie, Autor omawia postulaty KPN, PSL, ZChN, SN, PC i PSN.

Zbiór zamyka opracowanie Grzegorza Janusza *Usytuowanie mniejszości narodowych w społeczeństwie i polityce państwa polskiego po 1945 r.* Autor przybliży następujące kwestie: liczebność, rozmieszczenie terytorialne (dla czterech głównych grup ilustracje na mapkach), wyznawana religia, aktywność na rzecz obrony praw narodowych, rozwijanie kultury przez mniejszości narodowe w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa w języku narodowym.

Lektura książki nasuwa spostrzeżenia jak różne, niejednokrotnie sprzeczne, propozycje i wnioski formułowały ugrupowania w kwestii mniejszości narodowych. Programy rozwiązań podporządkowane były podstawowym koncepcjom ustrojowo-politycznym: wizji państwa, jego funkcji, struktury, przewidywanych uwarunkowań międzynarodowych. Na stanowisko ugrupowań rzutowały działania mniejszości narodowych, zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i na zewnątrz, ich postawa wobec państwa i narodu polskiego. Ten aspekt nie został jeszcze wydobyty w sposób zadowalający i pozostaje ważnym postulatem badawczym.

Opracowanie oparte na solidnej podstawie źródłowej stanowi istotny krok w badaniach nad myślą polityczną.

Alicja Wójcik

Witold Wojdyło: *Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego*. Toruń 1933

Książka Witolda Wojdyły jest poświęcona wybitnej postaci polskiej sceny politycznej końca XIX i pierwszej połowy XX wieku Stanisławowi Grabskiemu, który znany jest współczesnemu czytelnikowi jako działacz polityczny i ekonomista — myśliciel społeczny. Wszakże wiedza o nim, o roli jaką odegrał jako polityk i człowiek nauki, była dotąd zbyt ogólna. Nadto napotymano na szereg opinii sprzecznych i uproszczeń.